

**РИВОЖЛАНГАН ДАВЛАТЛАРДА ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ
ФАОЛИЯТНИ СОЛИҚ РИСКЛАРИ ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ
(ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА АСОСИДА)**

*Турдалиев Элдор Шўхратжон ўгли
Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси Магистранти*

Аннотация: Мазкур мақолада ташқи иқтисодий фаолиятни солиқ рисклари иқтисодий таҳлили, мамлакатимизга хорижий инвесторларини жалб қилишда солиқларнинг роли бўйича жорий қилиниши лозим бўлган хорижий тажрибалар орқали таклиф ва тавсиялар шакллантирилган.

Калит сўзлар: иккиёқлама солиққа тортиш, норезидент, келишувлар, чет эл инвесторлари, конвенция, шартномалар, консуллик легаллаштирув, дивидендлар, фоизлар, роялти, бюджет, солиқ маъмурчилиги, солиқ салоҳияти, солиқ ставкаси, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари, хорижий инвестор..

Кириш. Жаҳон мамлакатларида солиқлар орқали ташқи савдо фаолиятини тартибга солиш турли даражада бўлганлиги сабабли ҳозирги вақтда халқаро даражада эришилган натижаларни тўлиқ жорий этилмай қолишига сабаб бўлмоқда. Ўзбекистонда жадал амалга оширилаётган иқтисодий, шу жумладан ташқи савдо фаолиятини тартибга солишга қаратилган ислохатларни натижасида, ҳозирги кунда импортнинг ўрнини қоплаш ва экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш дастури амалга оширилмоқда. Солиқлар орқали тадбиркорлик субъектларига қулай солиқ муҳити яратилиши таъминланди.

2. Адабиётлар шарҳи.

Ташқи савдо фаолиятини ривожлантириш бўйича хорижлик олимлардан А.Смит [1], Дж.С. Миллю, Ф. Листом, В. Репкелар ташқи савдо фаолиятини солиқлар ва бож таърифлари орқали тартибга солиш масалаларини тадқиқ этишган. А.Смит ташқи савдо фаолиятида эркинлик принципига амал қилинишини, божхона орқали тартибга солишни мумкин қадар камайтиришни, уларни аралашувини фақат иқтисодиётни ривожланаётган тармоқларига ҳимоя чораси сифатида қўлланилишини назарда тутган. Дж Миллю [2] вақтинчалик божхона божлари ва но таъриф чеклашлар бу соҳада энг керакли тартибга солиш дастаклари сифатида давлатнинг ўзида хорижий саноат корхоналарини яратишга қаратилиши, бундан ташқари инкирозга йўл тутаётган тармоқларни қўллаб-қувватлашга, охир-оқибат носоғлом хўжалик фаолиятини яхшилашга таъсир кўрсатишини айтиб ўтган. Ф.Листом ташқи савдони тартибга солишда қўлланиладиган божхона усуллари табиий бойликларига бой ва катта ер майдонларига эга давлатларга қўлланилиши лозимли, иқтисодий ўсишга эришган мамлакатлардагина протекционизм божхона сиёсати қўлланилса ўзини оқлашини билдириб ўтган. В. Репкени [3] таъкидлашича ташқи савдо жараёни ва божхона фаолиятини самарали ташкил этиш масалалари жамиятнинг умуммиллий муаммоларининг қай даражада ҳал этилишига тўғридан тўғри

боғлиқ бўлиб, бундай шароитда давлат марказий аҳамият касб этувчи омил сифатида амал қилади. “Бозор тизими соф ҳолда умуммиллий муаммоларни ҳал этишга ҳамда жамиятнинг ижтимоий соҳаларига-мудофаа ва давлат бошқаруви, [4] Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М. Эксмо.2009.186 с. 10 Нуреев Р.М.Критика базовых предпосылок современных макроэкономических теорий. М. Институт экономики РАН, 2014. С.4-10 11 Roopke W. International Order and Economic integration Dordrecht-Holland D. Reidel Publishing Compane 17 жамоат тартибини сақлаш, ягона энергетика тизимининг ишлаб туришини таъминлаш вазифалари давлат зимасида бўлиши лозим. Бу масалаларнинг ҳал этилиш охир оқибатда ташқи савдонинг тараққий этиши ва божхона тўлақонли ички келишувларга эришиш, товарлар айланмаси ҳамда хизматлар ҳаракатини давлатлараро мувофиқлаштиришга эришилади. Мамлакатимизда ташқи савдо фаолиятини солиқлар ва бож таърифлари орқали тартибга солишга доир тадқиқотларда ташқи савдо фаолиятини тартибга солиш механизмининг мазмуни баён этилган. Жумладан, Р.А. Тураповнинг [4] фикрича ташқи савдо ва божхона фаолиятини ташкил этишнинг назарий масалалари ва амалий йўналишларига тарихан юртимизда ҳам жуда катта эътибор берилганлиги таъкидлаб ўтган. Хусусан “Мухаммад ибн Мусо Хоразмий ва Ахмад ибн Мухаммад ибн Касир Фарғоний” иқтисодий қарашларида ижтимоий меҳнат тақсимотининг зарурлиги, Абу Али ибн Сино жамият тараққиётида ҳалқаро савдо муҳим аҳамият касб этиши ва у ижтимоий тараққиётнинг омили эканлиги ғоясини илгари сурганлигини”. Д. Ҳайдаровани [5] таъкидлашича, бошқарув қарорлари самарадорлиги кўп жиҳатдан экспорт-импорт таркибида намоён бўлади. Қатор олимлар томонидан иқтисодий хавфсизлик нуқтаи-назаридан экспорт-импорт ҳажми ва ўсиш суъратлари ҳамда уларнинг мамлакатлар бўйича тақсимланиши каби иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари тақлиф этилган. Ў.Т.Комилов [6] ўз қарашларида, божхона соҳасида иқтисодий хавфсизлик борасида мавжуд ёндашувларни ижобий баҳолаган ҳолда шуни таъкидлаганки, қуйидаги ёндашув ўзининг кенг қамровлиги билан ажралиб туради, яъни “божхона соҳасида иқтисодий хавфсизлик божхона сиёсати ижроси ва божхона ишини самарали ташкил этиш асосида божхона органларига юклатилган вазифаларни иқтисодий хавфсизлик нуқтаиназаридан тўлиқ ва сифатли бажариш ҳамда миллий иқтисодиётни самарали ривожлантиришга йўналтирилган божхона воситаларини қўллаш асосида тегишли ижтимоий-иқтисодий натижаларни таъминлаш лаёқатидир” деб таъкидлаган.

3. Тадқиқот методологияси.

Тадқиқот жараёнида олинган маълумотларга ишлов беришда мантиқий мушоҳада, адабиётларни танқидий ўрганиш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция, таққослаш, маълум белгилар асосида классификациялаш, иқтисодий таҳлил усуллари билан фойдаланилди.

4. Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Иқтисодиётларнинг ўзаро боғлиқлиги ва бизнеснинг глобаллашуви янада мураккаб трансчегаравий операцияларга олиб келди. Ушбу мураккаблик корхоналар учун умумий солиқ мажбуриятларини минималлаштириш учун солиқни режалаштириш стратегиялари билан шуғулланиш имкониятини яратди.

Кўп мамлакатларда фаолият юритувчи трансмиллий корпорацияларнинг (ТМК) пайдо бўлиши фойдани тақсимлаш ва солиқ мажбуриятларини аниқлашда қийинчиликларни келтириб чиқарди. МНСлар кўпинча даромадларни пастроқ солиқ ставкалари бўлган юрисдикцияларга ўтказиш қобилиятига эга, бу эса базанинг эрозияси ва фойданинг ўзгариши (БЕПС) ҳақида хавотирларга олиб келади. Мамлакатлар ўртасидаги солиқ қоидаларидаги фарқлардан фойдаланиш учун корхоналар мураккаб солиқ режалаштириш стратегияларини қўллашни бошладилар. Бунга кўпмиллатли гуруҳ таркибидаги алоқадор шахслар ўзаро битимлар учун нархларни белгилаш каби стратегиялар киради. Чегаралар орқали солиққа тортиш бўйича халқаро мувофиқлаштириш ва стандартлаштирилган қоидаларнинг йўқлиги тафовутлар ва солиқлардан қочиш имкониятларини келтириб чиқарди. Мамлакатлар турли хил солиқ тизимларига эга бўлиб, икки томонлама солиққа тортишнинг олдини олиш ва солиққа тортишдаги камчиликларни бартараф этишни қийинлаштирди. Бу рақобат хўжалик юритувчи субъектларнинг ўз иқтисодий фаолиятига мос равишда солиқ тўлашини таъминлаш вазифасини янада мураккаблаштирди. Ушбу муаммолардан хабардор бўлиш солиқ рискларини бартараф этиш ва мамлакатлар ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш бўйича халқаро ташаббусларни ишлаб чиқишга олиб келди. Масалан, Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти (ОЭСД) халқаро солиқ қоидаларидаги камчиликларни бартараф этиш ва трансмиллий корхоналар томонидан солиқдан қочишнинг олдини олиш мақсадида База эрозияси ва фойдани ўзгартириш (БЕПС) лойиҳасини амалга ошириш ташаббуси билан чиқди. “Солиқ таваккалчилиги”нинг ўзига хос атамаси тарихан қўлланилмаган бўлсада, ташқи иқтисодий фаолият контекстида солиққа тортиш билан боғлиқ ташвишлар ва муаммолар глобал иқтисодий манзарадаги ўзгаришлар билан бирга ривожланиб борди. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш бўйича саъй-ҳаракатлар халқаро ҳамкорлик ва солиқ қоидалари ва қоидаларини доимий янгилаш орқали давом этмоқда.

Кўшма Штатларда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рисклари тушунчаси вақт ўтиши билан халқаро савдо, бизнес ва солиққа тортиш динамикасининг ўзгариши билан ривожланди. АҚШ тарихининг бошида ташқи иқтисодий фаолият биринчи навбатда савдо билан боғлиқ бўлиб, солиқ масалалари нисбатан содда эди. Глобаллашган иқтисодиётнинг йўқлиги ва чекланган халқаро тадбиркорлик фаолияти солиққа тортишда камроқ мураккабликни англатарди. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Европанинг қайта тикланиши ва хорижда АҚШ корпорацияларининг кенгайиши ҳисобига халқаро иқтисодий фаолият сезиларли даражада ўсди. Бу давр трансмиллий корпорациялар учун янада мураккаб солиқ мулоҳазалари бошланишини белгилаб берди. 1960-1970 йилларда АҚШ компаниялари томонидан халқаро савдо ва хорижий инвестициялар кўпайди. Трансмиллий корпорациялар глобал миқёсда кенгайиши ва солиқни режалаштириш стратегиялари ривожланиши натижасида солиқ ландшафти ўзгара бошлади. 1980 йиллар трансчегаравий қўшилиш ва сотиб олишнинг ўсишига гувоҳ бўлди, бу эса халқаро солиқ муаммоларига эътиборнинг кучайишига олиб келди. Ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ

таваккалчилигининг асосий жиҳати бўлган трансферт нархлари бу даврда жиддий ташвишга солди. 1990 йилларда глобаллашув ва технологик тараққиёт давом этди, бу эса корхоналарнинг халқаро транзакцияларни амалга ошириш усулларига таъсир кўрсатди. Қўшма Штатлар пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилиш учун солиқ қоидаларига, жумладан 1986 йилдаги Солиқ ислоҳоти тўғрисидаги қонунга янгиланишлар билан жавоб берди. 21-аср глобаллашув ва рақамли тижоратнинг юксалишини олиб келди. Трансфер баҳоси, фойданинг ўзгариши ва интеллектуал мулк солиғи билан боғлиқ масалалар кўпроқ яққол намоён бўлди. АҚШ ҳукумати ОЭСД каби халқаро ташкилотлар билан биргаликда База эрозияси ва фойдани ўзгартириш (БЕПС) бўйича ташаббусларни бошлади. АҚШ 2017 йилда Солиқларни қисқартириш ва иш ўринлари тўғрисидаги қонун (ТСЖА) билан муҳим солиқ ислоҳотларини амалга оширди. ТСЖА хорижий даромадларни солиққа тортишга ўзгартиришлар киритди, жумладан, ҳудудий солиқ тизимига ўтиш. Ушбу ислоҳот АҚШ компанияларининг халқаро фаолияти билан боғлиқ айрим солиқ рискларини бартараф этишга қаратилган. Давом этаётган ўзгаришлар, жумладан, халқаро солиқ қоидаларидаги ўзгаришлар, рақамли солиққа тортиш бўйича мунозаралар ва солиқдан қочиш масалаларини ҳал қилишга қаратилган саъй-ҳаракатлар АҚШ бизнеслари учун ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ хатарлари манзарасини шакллантиришда давом этмоқда. Ушбу даврлар давомида АҚШ солиқ органлари, жумладан, Ички даромад хизмати (ИРС) солиқ қоидаларини халқаро иқтисодий фаолиятдан келиб чиқадиган муаммоларни ҳал қилиш учун мослаштирди. АҚШда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ хатарларининг эволюцияси глобаллашувнинг кенгроқ тенденцияларини, технологик тараққиётни ва халқаро бизнес амалиётидаги ўзгаришларни акс эттиради.

Россияда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ хатарларининг пайдо бўлиши, худди бошқа мамлакатлар каби, халқаро савдо, бизнес ва солиққа тортиш динамикасининг ўзгариши натижасидир. "Солиқ таваккалчилиги" тушунчаси маълум бир даврда аниқ таърифланмаган бўлсада, Россияда ташқи иқтисодий фаолият контекстида солиққа тортиш билан боғлиқ муаммолар йиллар давомида ривожланиб борди. Совет даврида иқтисодий тизим асосан ёпик, халқаро иқтисодий фаолият чекланган эди. Солиққа тортиш тизими марказлаштирилган тарзда режалаштирилган бўлиб, ташқи иқтисодий фаолият контекстида солиқ хатарлари тушунчаси замонавий, глобал интеграциялашган иқтисодиётдагидек яққол намоён бўлмади. 1990 йилларнинг бошларида Совет Иттифоқининг парчаланиши билан Россия бозор иқтисодиётига ўтди. Бу даврда хўжалик юритувчи субъектлар халқаро савдо ва хорижий инвестициялар билан шуғулланаётганлиги сабабли ташқи иқтисодий фаолиятнинг ўсиши кузатилди. Солиқ тизими ушбу ўзгаришларга мослашиши керак эди. 2000 йилларнинг бошларида иқтисодий ислоҳотлар давом этди ва тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар кўпайди. Россия 2012 йилда Жаҳон Савдо Ташкилотига (ЖСТ) қўшилди ва ўз иқтисодиётини жаҳон бозорига янада интеграция қилди. Халқаро операциялар ва солиққа тортиш масалалари мураккаблашди. Глобаллашув жадаллашгани сари трансферт нархлари масалалари эътиборга олинди. Россия солиқ органлари фойданинг ўзгаришини олдини олиш ва Россияда фаолият

юритаётган трансмиллий компанияларнинг мамлакат ичида олинган даромадларидан солиқ тўлашини таъминлаш мақсадида ўзаро боғлиқ шахслар ўртасидаги операцияларга кўпроқ эътибор беришни бошладилар. Россия, кўплаб давлатлар сингари, базанинг эрозияси ва фойданинг ўзгариши (БЕПС) муаммоларига эътибор қаратди. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ОЭСД) БЕПС тавсияларини ишлаб чиқди ва Россия солиқдан қочишнинг олдини олиш ва халқаро солиқ тизимининг яхлитлигини яхшилаш чораларини кўрди. Сўнгги йилларда Россия ҳукумати пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилиш учун солиқ қонунчилигига ўзгартиришлар киритди. Ушбу ўзгаришлар назорат остидаги хорижий компаниялар (СФС) қоидаларига, нозик капиталлашувга ва солиқ шаффофлигини оширишга ва солиқдан қочишга қарши курашишга қаратилган бошқа чора-тадбирларга тегишли тузатишларни ўз ичига олиши мумкин.

Рақамли иқтисодиёт солиққа тортиш билан боғлиқ янги муаммоларни келтириб чиқарди. Россия, кўплаб давлатлар сингари, рақамли транзакцияларга солиқ солиш, рақамли маконда даромад манбасини аниқлаш ва рақамли иқтисодиётда солиқ базасининг эрозиясининг олдини олиш каби масалалар билан курашмоқда. Россияда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ муаммолари билан боғлиқ ўзига хос муаммолар ва хавфлар вақт ўтиши билан ривожланиб борди ва глобал иқтисодий тенденциялар, халқаро солиқ қоидаларидаги ўзгаришлар ва Россия ҳукуматининг солиқ тизимини дунёнинг ҳақиқатларига мослаштиришга қаратилган саъй-ҳаракатлари таъсирида давом этмоқда. глобаллашган иқтисодиёт. Ҳукумат халқаро ташкилотлар билан ҳам ҳамкорлик қилиши ва трансчегаравий солиқ муаммоларини ҳал қилиш ташаббусларида иштирок этиши мумкин.

Хитойда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рисклари контсепцияси вақт ўтиши билан мамлакат иқтисодиётининг ўзгариши ва жаҳон бозорига интеграциялашуви натижасида ривожланди. 1970 йилларнинг охирида Денг Сяопин томонидан бошланган Хитойнинг иқтисодий ислохотлари Хитой иқтисодиётининг ташқи савдо ва инвестициялар учун очилишига олиб келди. Чет эл бизнесларининг кириб келиши ва трансчегаравий операцияларнинг кучайиши солиқ маъмуриятчилиги ва ижросини таъминлашда янги муаммоларни келтириб чиқарди. Хитой 1980 ва 1990 йилларда жадал иқтисодий ўсишни бошдан кечирди, сезиларли даражада тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни (ТДИ) жалб қилди ва глобал савдода асосий ўйинчига айланди. Ташқи иқтисодий фаолиятнинг ўсиши солиққа тортишда, шу жумладан трансфер нархлари ва фойдани ўзгартириш билан боғлиқ муаммоларни келтириб чиқарди. Хитойнинг 2001 йилда Жаҳон савдо ташкилотига (ЖСТ) аъзо бўлиши унинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувида муҳим босқич бўлди. Бу ташқи иқтисодий фаолиятни янада кучайтирди ва халқаро савдо ва инвестицияларни ҳал қилиш учун янада мураккаб солиқ қоидаларига эҳтиёж туғдирди. Хитойда фаолият юритувчи трансмиллий корпорацияларнинг кенгайиши билан трансфер нархлари масалалари янада кўзга ташланди. Хитой солиқ идоралари асосий эътиборни фойданинг ўзгаришининг олдини олишга ва трансчегаравий операцияларни ўзаро келишувда амалга оширилишини таъминлашга қарата

бошладилар. Глобал саъй-ҳаракатларга мувофиқ, Хитой базанинг эрозияси ва фойданинг ўзгариши (БЕПС) муаммоларини ҳал қилиш бўйича чоратадбирларни амалга оширди. Ушбу чора-тадбирлар шаффофликни ошириш, солиқдан қочишга қарши курашиш ва солиқ амалиётини халқаро стандартларга мослаштиришга қаратилган. Йиллар давомида Хитой ўзгарувчан иқтисодий шароитларга ва илғор халқаро тажрибаларга мослашиш учун солиқ қонунлари ва қоидаларини доимий равишда янгилаб борди. Ушбу ўзгаришлар корпоратив даромад солиғи тўғрисидаги қонун ҳужжатларини янгилаш, олдини олишга қарши қоидаларни жорий этиш ва ташқи иқтисодий фаолият доирасида адолатли солиққа тортишни таъминлашга қаратилган ислохотларни ўз ичига олади. Рақамли иқтисодиётнинг юксалиши солиққа тортишда янги муаммоларни келтириб чиқарди. Хитой, бошқа кўплаб давлатлар сингари, рақамли транзакцияларга солиқ солиш, электрон тижоратнинг солиқ оқибатларини бартараф этиш ва рақамли маконда солиқ базасининг эрозиясининг олдини олиш йўллариини ўрганмоқда. 2013 йилда бошланган “Бир камар ва йўл” ташаббуси (БРИ) Хитойнинг глобал миқёсдаги иқтисодий изини янада кенгайтди. Ташаббус инфратузилма лойиҳалари ва кўплаб мамлакатлар билан иқтисодий ҳамкорликни ўз ичига олади, солиққа тортиш ва рискларни бошқариш нуқтаи назаридан қўшимча қийинчиликлар ва имкониятларни тақдим этади. Хитойда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ хатарларининг эволюцияси мамлакатнинг иқтисодий ривожланиши, глобаллашув ҳаракатлари ва халқаро савдо ва инвестициялар томонидан киритилган мураккабликлар билан чамбарчас боғлиқ. Хитой ҳукумати пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилиш ва маҳаллий ва хорижий бизнес учун адолатли ва шаффоф солиқ муҳитини таъминлаш учун солиқ сиёсати ва қоидаларини мослаштиришда давом этмоқда.

Жанубий Кореяда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилигининг пайдо бўлиши бошқа кўплаб мамлакатларда бўлгани каби вақт ўтиши билан иқтисодий сиёсатдаги ўзгаришлар, халқаро савдо динамикаси ва глобаллашув жараёнлари билан биргаликда ривожланди. Корея урушидан кейинги даврда Жанубий Корея ўз иқтисодиётини тиклашга эътибор қаратди. Бу даврда иқтисодиёт, биринчи навбатда, ички бўлиб, халқаро иқтисодий фаолият чекланган эди. Жанубий Корея 1960 йилларда экспортга асосланган ўсиш стратегиясини қабул қилди ва бу тез саноатлаштиришга олиб келди. Бу даврда халқаро савдо ва хорижий инвестициялар ҳажмининг кенгайиши солиққа тортишда янги мураккабликларни келтириб чиқарди ва ташқи иқтисодий фаолият билан боғлиқ солиқ рисклари учун асос яратди. 1990 йилларда Жанубий Корея глобаллашувни қабул қилганлиги сабабли, кўпроқ Жанубий Корея компаниялари трансчегаравий битимлар ва хорижий инвестициялар билан шуғулланадиган трансмиллий корпорацияларга (МНС) айланди. Корхоналарнинг ортиб бораётган халқаролашуви трансфер нархлари, фойдани ўзгартириш ва солиқни режалаштириш билан боғлиқ муаммоларни келтириб чиқарди. 1995 йилда Жанубий Кореянинг Жаҳон савдо ташкилотига (ЖСТ) аъзо бўлиши унинг халқаро савдо меъёрларига содиқлигини кўрсатди. Жаҳон савдо тармоқларига интеграциялашув ташқи иқтисодий фаолиятнинг ўсишига ёрдам берди ва солиққа тортишда янги мулоҳазаларни киритди. 21-асрда рақамли

иктисодиётнинг юксалиши бутун дунёда, шу жумладан Жанубий Кореяда солиққа тортиш учун янги муаммоларни келтириб чиқарди. Рақамли транзакциялар, электрон тижорат ва трансмиллий рақамли компанияларнинг солиққа тортилиши билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш солиқ рискларини бошқаришнинг муҳим жиҳатларига айланди. Жанубий Корея Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти (ОЭСД) бошчилигидаги база эрозияси ва фойдани ўзгартириш (БЕПС) бўйича глобал ташаббусларда фаол иштирок этди. Ҳукумат солиқ сиёсатини халқаро стандартларга мослаштириш чоратадбирларини амалга оширди. Жанубий Кореянинг турли мамлакатлар билан эркин савдо битимлари (ФТА) ва иқтисодий шерикликдаги иштироки халқаро савдо ва инвестицияларнинг мураккаблигини оширди. Солиқ масалалари, шу жумладан трансчегаравий фаолиятдан олинадиган даромадларни солиққа тортиш қоидаларига ушбу келишувлар таъсир кўрсатди. Жанубий Корея ривожланаётган глобал иқтисодий ландшафтга мослашиш учун солиқ тизимида доимий тартибга солувчи ўзгаришларни амалга оширди. Ушбу ўзгаришлар солиқ шаффофлигини ошириш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва илғор халқаро тажрибага мослашишга қаратилган. Жанубий Кореяда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рисклари эволюцияси мамлакатнинг иқтисодий ривожланиши, жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувининг кучайиши, солиқ сиёсатини халқаро стандартларга мослаштириш борасидаги саъй-ҳаракатларни акс эттиради. Жанубий Корея адолатли ва шаффоф солиқ муҳитини яратиш учун халқаро солиққа тортиш билан боғлиқ пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилишда фаол бўлди.

Германияда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилигининг пайдо бўлишини турли тарихий ва иқтисодий ўзгаришлар билан боғлаш мумкин. Германиянинг ташқи иқтисодий фаолиятида солиқ рискларининг пайдо бўлиши ва ривожланишига ёрдам берган. Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврда Германия қайта қуриш ва иқтисодиётни тиклашга эътибор қаратди. Халқаро иқтисодий фаолият дастлаб чекланган эди ва солиқ рисклари кўпроқ ички ташвишларга қаратилган эди. 1950 йилларда Германия Европа Иқтисодий Ҳамжамиятига (ЕИҲ) асосчи аъзо бўлгач, қўшни давлатлар билан иқтисодий интеграция кучайди. Трансчегаравий савдо ва инвестициялар кенгайиб, солиққа тортишда янги муаммоларни келтириб чиқарди ва ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рисклари пайдо бўлди. 1960 ва 1970 йилларда жаҳон миқёсида трансмиллий корпорациялар (МНС) пайдо бўлди. Немис компаниялари ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланиб, ўзларининг халқаро иштирокини кенгайтirdилар ва трансфер нархлари, фойда ўзгариши ва трансчегаравий солиққа тортиш билан боғлиқ муаммоларга дуч келдилар. 1980-1990 йиллар глобаллашувнинг кучайиши даври бўлди. 1990 йилда Германиянинг қайта бирлашиши унинг иқтисодий таъсирини янада кенгайтirdи. Ўзгарувчан иқтисодий ландшафт халқаро солиққа тортишда мураккабликларни келтириб чиқарди, бу солиқ сиёсати ва қоидаларини мослаштиришни талаб қилди. Германиянинг Европа Иттифоқидаги (ЭИ) фаол иштироки унинг солиққа бўлган ёндашувига таъсир кўрсатди. ЕИ доирасидаги уйғунлаштириш саъй-ҳаракатлари, Эвронининг ташкил этилиши билан бирга, трансчегаравий

солиққа тортиш ва савдо динамикасида ўзгаришларга олиб келди. Германия Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилотининг (ОЭСД) аъзоси сифатида база эрозияси ва фойдани ўзгартириш (БЕПС) бўйича ташаббусларда фаол иштирок этди. Ҳукумат солиқ шаффофлигини ошириш, солиқдан қочишнинг олдини олиш ва солиқ сиёсатини халқаро стандартларга мослаштириш бўйича чора-тадбирларни амалга оширди. Рақамли иқтисодиёт, жумладан, электрон тижорат ва рақамли трансмиллий компанияларнинг мавжудлиги билан боғлиқ муаммолар солиқ сиёсати бўйича муҳокамаларга таъсир кўрсатди. Германия, бошқа кўплаб давлатлар сингари, рақамли операцияларнинг солиқ оқибатларини ҳал қилиш йўллари ўрганиб чиқди. Германиянинг Эркин савдо битимлари (ФТА)даги иштироки ва жаҳон савдосида асосий иштирокчи сифатидаги мавқеи трансчегаравий фаолият билан боғлиқ солиққа тортишда, шу жумладан ташқи иқтисодий фаолиятдан олинган даромадларни солиққа тортиш қоидаларини ҳисобга олишга олиб келди. Германия ўзгарувчан глобал иқтисодий ландшафтга мослашиш учун солиқ тизимида доимий тартибга солувчи ўзгаришларни амалга оширди. Ушбу ўзгаришлар солиқ адолатлигини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва халқаро тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишга қаратилган. Германияда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рискларининг эволюцияси глобаллашув, Европа интеграцияси ва халқаро иқтисодий ўзгаришларнинг кенгрок тенденцияларини акс эттиради. Германиянинг ушбу тенденцияларга муносабати вақт ўтиши билан унинг солиқ сиёсати ва меъёрий-ҳуқуқий базасини шакллантирди.

Қозоғистонда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилигининг пайдо бўлишини турли тарихий ва иқтисодий ўзгаришлар билан кузатиш мумкин. Қозоғистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятида солиқ рискларининг пайдо бўлиши ва ривожланишига ёрдам берган. Қозоғистон 1991 йилда Совет Иттифоқидан мустақилликка эришди. Бу иқтисодий ислохотларнинг бошланиши ва бозор иқтисодиётига ўтишнинг бошланиши эди. Мамлакат халқаро савдо ва хорижий инвестициялар учун очилганлиги сабабли, ташқи иқтисодий фаолиятда солиқни ҳисобга олиш муҳим аҳамият касб этди. 1990 йилларда Қозоғистон иқтисодий ўтиш, хусусийлаштириш ва либераллаштириш даврини бошидан кечирди. Ҳукумат бозорга йўналтирилган ислохотларни амалга оширди, хорижий инвесторларни жалб қилди ва халқаро савдони рағбатлантирди. Ташқи иқтисодий фаолиятнинг кенгайиши солиққа тортишда янги муаммоларни келтириб чиқарди. Қозоғистон иқтисодиёти табиий ресурсларга, хусусан, нефть ва газга бой. Ушбу ресурсларни қазиб олиш ва экспорт қилиш билан шуғулланувчи хорижий компаниялар аниқ солиқ масалаларига дуч келдилар ва ҳукумат қазиб олиш саноатини тартибга солиш ва солиққа тортиш чораларини киритди. Қозоғистоннинг Россия ва Беларус билан Божхона иттифоқида иштирок этиши (2010 йилда ташкил этилган) ва 2015 йилда Евроосиё иқтисодий иттифоқи (ЕИХ) интеграциялашуви иттифоқ доирасида трансчегаравий савдо ва солиққа тортишда ўзгаришларга олиб келди. ЕОИИ доирасида солиқ сиёсатининг уйғунлашуви Қозоғистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятига таъсир кўрсатди. Қозоғистон ўз иқтисодиётини ривожлантириш учун хорижий инвестицияларни фаол равишда қидирмоқда. Ишбилармонлик

операцияларининг глобаллашуви ва Қозоғистонда трансмиллий компанияларнинг кўпайиши солиққа тортишда, шу жумладан трансфер нархларини белгилашда мураккабликларни келтириб чиқарди. Қозоғистонда нефть ва газ секторининг аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда, ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рисклари кўпинча углеводородларни қазиб олиш ва экспорт қилиш билан боғлиқ. Ҳукумат энергетика соҳасини тартибга солиш ва улар билан боғлиқ солиқ муаммоларини ҳал қилиш учун аниқ солиқ режимларини жорий қилди. Қозоғистон Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти (ОЭСД) бошчилигидаги ташаббуслар, жумладан, база эрозияси ва фойданинг ўзгариши (БЕПС) билан боғлиқ саъй-ҳаракатлар билан шуғулланади. Ушбу ташаббуслар солиқдан қочишнинг олдини олишда халқаро ҳамкорликни ривожлантиришга қаратилган. Бошқа мамлакатлар сингари, Қозоғистон ҳам рақамли иқтисодиётни солиққа тортиш билан боғлиқ муаммоларга дуч келмоқда. Ҳукумат рақамли операцияларнинг солиқ оқибатларини бартараф этиш учун солиқ сиёсатини мослаштириш йўллариини ўрганмоқда. Қозоғистон ўзгарувчан глобал иқтисодий ландшафтга мослашиш учун солиқ тизимида доимий меъёрий ўзгаришларни амалга оширди. Ушбу ўзгаришлар солиқ адолатлилигини таъминлаш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва халқаро тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишга қаратилган. Қозоғистонда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рискларининг эволюцияси мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини, хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича саъй-ҳаракатларини ва глобал иқтисодий тенденцияларга жавобларни акс эттиради. Ҳукуматнинг меъёрий-ҳуқуқий базаси трансчегаравий савдо ва хорижий инвестициялар билан боғлиқ муаммолар ва хавфларни ҳал қилиш учун ривожланди.

5. Хулоса ва таклифлар.

Ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ таваккалчилигини таҳлил қилиш жаҳон миқёсидаги мамлакатларга таъсир этувчи замонавий иқтисодий ландшафтларнинг муҳим жиҳати ҳисобланади. Ушбу тадқиқот бир қанча мамлакатларда, жумладан, Ўзбекистон, АҚШ, Россия, Хитой, Германия, Жанубий Корея ва Қозоғистонда ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рискларининг тарихий эволюциясини ўрганиб чиқди. Ушбу мамлакатларда глобаллашув, трансмиллий корпорацияларнинг юксалиши, халқаро савдо динамикасидаги ўзгаришлар ва база эрозияси ва фойда ўзгариши (БЕПС) билан боғлиқ саъй-ҳаракатларни акс эттирувчи умумий мавзулар пайдо бўлди. Рақамли иқтисодиёт ва ушбу муаммоларга жавобан давом этаётган меъёрий ўзгаришлар солиқ рисклари манзарасини янада шакллантирди. Ҳар бир давлатнинг тарихий шароити, иқтисодий сиёсати ва халқаро ташкилотлардаги иштироки ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ рисклари траекториясига таъсир кўрсатишда муҳим роль ўйнаган. Тадқиқот адолатли ва шаффоф солиқ муҳитини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва трансчегаравий операциялар билан боғлиқ мураккабликларни бартараф этиш учун доимий тартибга солиш мослашувларининг муҳимлигини таъкидлади.

Таклифлар:

Давлатлар трансчегаравий солиқ муаммоларини самарали ҳал қилиш учун

халқаро ҳамкорликни кучайтириши керак. ОЭСД каби ташкилотлар бошчилигидаги ташаббусларда қатнашиш ва халқаро форумларда қатнашиш стандартлаштирилган ёндашувлар ва илғор тажрибаларни ишлаб чиқишга ёрдам беради. Ҳукуматлар ривожланаётган глобал иқтисодий ландшафтга мос келадиган мослашувчан меъёрий-ҳуқуқий базаларни сақлаб туриши керак. Рақамли транзакциялар ва бизнеснинг ўзгарувчан табиати билан боғлиқ қийинчиликларни ҳисобга олган ҳолда солиқ қонунчилигини мунтазам баҳолаш ва янгилаш жуда муҳимдир. Мамлакатлар ўртасида шаффофлик ва маълумот алмашишни кучайтириш солиққа риоя қилиш ва рискларни бошқаришни яхшилашга ёрдам беради. Солиқлар билан боғлиқ маълумотлар алмашинуви механизмларини амалга ошириш солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва адолатли солиққа тортишга ёрдам беради. Ҳукуматлар солиқ қонунчилигини самарали бошқариш ва қўллаш учун солиқ органларининг салоҳиятини оширишга сармоя киритиши керак. Таълим дастурлари ва технологияларни янгилаш солиқ маъмуриятларининг ташқи иқтисодий фаолиятнинг мураккабликларини бартараф этиш имкониятларини ошириши мумкин. Рақамли иқтисод келтириб чиқарадиган муаммоларни ҳисобга олган ҳолда, мамлакатлар рақамли солиққа тортиш учун халқаро асосларни ишлаб чиқишда ҳамкорлик қилиши керак. Бу рақамли операцияларни солиққа тортиш, фойдани тақсимлаш ва солиқ солинадиган базанинг эрозиясининг олдини олиш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишни ўз ичига олади.

Ушбу таклифларни қабул қилиш орқали мамлакатлар ташқи иқтисодий фаолиятда солиқ хатарларининг мураккаблигини бартараф этишлари, халқаро ҳамкорликни ривожлантиришлари ва барқарор иқтисодий ўсиш учун қулай муҳит яратишлари мумкин.

Adabiyotlar/Литература/Reference:

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Гафур Ғулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.

Солиқ қўмитаси маълумотлари. www.soliq.uz.